

Yazar/Author

Abdulkadir M.M. FAKİRULLAHOĞLU*
S.Armağan KÖSEOĞLU**

Makale Adı/Article Name

Çocukların Aile İşlevselliği Algıları ile Zorbalığa Yönelik Tutumları
Arasındaki İlişkide Stresin Aracı Rolü***

*The Mediating Role of Stress in The Relationship Between Children's
Perceptions of Family Functionality And Attitudes Towards Bullying*

ÖZ

Bu araştırmanın amacı 4., 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin aile işlevselliği algısı ile zorbalığa yönelik tutumu arasındaki ilişkide stresin aracı rolünü incelemektir. Araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 eğitim öğretim yılında Eskişehir ilinde 4., 5. ve 6. sınıfta öğrenim gören 180 kız ve 171 erkek olmak üzere 351 öğrenci oluşturmuştur. Veriler "Çocuklar İçin Aile İlişkileri Ölçeği", "Çocuklar İçin Zorbalığa Yönelik Tutum Ölçeği" ve "Çocuklarda Algılanan Stres Ölçeği" kullanılarak toplanmıştır. Ulaşılan veriler SPSS ve LISREL programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda kurulan ve yol analizi ile test edilen modelde değişkenler arası ilişkiler incelendiğinde aile işlevselliği algısı, stres ve zorbalığa yönelik tutum arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Yol analizi sonucunda ulaşılan bulguya göre öğrencilerin aile işlevselliği algısı ve zorbalığa yönelik tutum arasındaki ilişki algılanan stres aracılığıyla sağlanmaktadır. Test edilen modelin uyum iyiliği indekslerinin iyi ve kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür. Araştırmanın sonuçları ilgili literatür doğrultusunda tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zorbalık, aile, aile işlevselliği, stres.

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the mediating role of stress in the relationship between 4th, 5th and 6th grade students' perception of family functionality and their attitudes towards bullying. The study group of the research consisted of 351 students, 180 girls and 171 boys, studying in the 4th, 5th and 6th grades in Eskişehir in the 2020-2021 academic year. Data were collected using the "Family Relations Scale for Children", "Attitudes towards Bullying Scale for Children" and "Perceived Stress Scale for Children". The data obtained was analyzed using SPSS and LISREL programs. When the relationships between variables were examined in the model established for the purpose of the research and tested with path analysis, significant relationships were found between the perception of family functionality, stress and attitudes towards bullying. According to the finding obtained as a result of the path analysis, the relationship between students' perception of family functionality and attitudes towards bullying is mediated by perceived stress. It was observed that the goodness of fit indices of the tested model were good and at an acceptable level. The results of the research were discussed in line with the relevant literature.

Keywords: Bullying, family, family functionality, stress.

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, abdulcadir_fakirullahoglu@outlook.com

** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, armagany@iuc.edu.tr

*** Bu makale birinci yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

Extended Abstract

Peer bullying is one of the important problems concerning the educational life of students. The systematic studies on bullying that started in Scandinavian countries continued in other countries and bullying in schools has become an major field of study. In order for the intervention against bullying in schools to be successful, students' attitudes towards bullying are important. Studies have found that bullying has many negative effects, for both short and long-term, on both the bullies who commit this behavior and the victims who are exposed to this behavior. How attitudes towards bullying are formed and what factors contribute to this process are explained in line with different theories and fields of application. Bullying has many dimensions related to individual characteristics, family, peer relationships, teachers, school environment and culture. Within the framework of Bandura's social learning theory, it is explained that behaviors occur through social learning and the family is an primary source of learning. Healthy family relationships play an important role in the emergence of psychopathology and the development of the socio-emotional field in children. Bullying, one of the common problems seen at school, is seen as a central source of stress in students' lives. It is crucial to consult appropriate resources in order to manage the stress situation that arises as a result of bullying-related behaviors. Psychological, biological and social factors can reveal the stress response. It is generally thought that adults experience stress. However, their children experience intense stress and it has psychological effects. In this context, it is estimated that the family relationship styles perceived by children affect their stress levels and that they may develop a tendency towards inappropriate forms of behavior such as bullying.

The study is quantitative research. This research is an exploratory study examining the relationships between children's perception of family functionality, stress and attitudes towards bullying. The dependent variable of the study is attitude towards bullying, the independent variable is the perception of family functionality, and the mediator variable is stress. Within the scope of the research, a model showing the effects of the variables was established and tested with path analysis.

The purpose of this study is to examine the mediating role of stress in the relationship between 4th, 5th and 6th grade students' perception of family functionality and their attitudes towards bullying. The study group of the research consisted of 351 students, 180 girls and 171 boys, studying in the 4th, 5th and 6th grades in Eskişehir in the 2020-2021 academic year. Data were collected using the "Family Relations Scale for Children", "Attitudes towards Bullying Scale for Children" and "Perceived Stress Scale for Children". SPSS 22 and LISREL 8.51 software were utilized during analyzing process.

Path analysis was conducted with the observed variables to determine the relationships between inhibiting family relationships, supportive family relationships, stress and attitudes towards bullying. A significant positive relationship was found between discouraging family relationships and stress variables ($\beta = .39$). Additionally, a negative relationship was found between supportive family relationships and stress variables ($\beta = -.12$). A positive significant relationship was found out between stress and attitude variables towards bullying ($\beta = .51$). In this context, it can be stated that the relationship between inhibitory and supportive family relationships and attitudes towards bullying is provided by the stress perceived by students. The direct and indirect effects of both added paths were examined in order to conduct mediation analysis. It is seen that the direct effect of hindering family relationships on attitudes towards bullying ($\beta = .23$) is significant, while the indirect effect ($\beta = .05$) is insignificant. Similarly, while the direct effect of supportive family relationships on attitudes towards bullying was significant ($\beta = -.17$), the indirect effect ($\beta = -.09$) was insignificant. has been detected.

When the relationships between variables were examined in the model established for the purpose of the research and tested with path analysis, significant relationships were found between the perception of family functionality, stress and attitudes towards bullying. According to the finding obtained as a result of the path analysis, the relationship between students' perception of family functionality and attitudes towards bullying is mediated by perceived stress. It was observed that the goodness of fit indices of the tested model were good and at an acceptable level. According to the findings of the study conducted on mediation analysis, although stress has a mediating role between both types of family relationships perceived by

students and attitudes towards bullying, it appears that the predictive power of inhibiting family relationships for stress is higher than supportive family relationships. Studies on conscious awareness can be carried out in order to improve students' social support network and ensure positive peer relationships in the fight against bullying.

Giriş

Akran zorbalığı, öğrencilerin eğitim yaşamını etkileyen önemli sorunlardan biridir (Olweus ve Limber, 2010). Saldırganlığın bir alt türü olan zorbalık, bir kişinin diğer kişi ya da kişiler tarafından kasıtlı ve sürekli bir şekilde olumsuz eylemlere maruz bırakılması şeklinde tanımlanmıştır (Olweus, 1993; Rigby, 2002; Smith ve Brain, 2000). Alanyazında zorbalık ile ilgili ilk bilimsel çalışmalar Olweus (1973, 1978) ile başlamıştır. İskandinav ülkelerinde başlayan bu çalışmalar diğer ülkelerde devam etmiş ve okullarda zorbalık önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Modecki ve diğerleri (2014) yaptıkları meta-analiz çalışmasında 80 ülkeden verilere ulaşmış ve zorbalığın yaygınlığını %35 olarak tespit etmiştir. UNICEF (2019) tarafından yayınlanan raporda çocuk ve ergenlerin yaklaşık üçte birinin zorbalık ve ilişkili şiddet davranışlardan etkilendiği belirtilmiştir. Yapılan çalışmalarda zorbalığın hem bu davranışı gerçekleştiren zorbalılar hem de bu davranışa maruz kalan mağdurlar üzerinde kısa ve uzun süreli olmak üzere birçok olumsuz etkisi bulunmuştur (Hawker ve Boulton, 2000; Dake vd., 2003; Rigby, 2003; Kapçı, 2004; Hinduja ve Patchin, 2010; Menesini ve Salmivalli, 2017; Olweus vd., 2019). Zorbalığın nedenleri ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde (Menesini vd., 1997; Eslea ve Smith, 2000; Boulton vd., 2002; Van Goethem vd., 2010; Salmivalli ve Voeten, 2004; Nesdale ve Scarlett, 2004; Espelage vd., 2018) zorbalığa yönelik tutumu incelemenin önemi araştırmacılar tarafından belirtilmiştir.

Zorbalık ile ilgili duygu, düşünce ve davranışlar tutumu oluşturmaktadır. Tutum kavramı yaşantı sonucu öğrenilen, belirli bir süre devam eden olumlu ya da olumsuz davranışlara yol açan bir eğilimdir (Tavşancıl, 2002). Bu doğrultuda zorbalığa yönelik müdahalenin başarılı olabilmesi için zorbalığa yönelik tutumun istendik yönde olması önem taşımaktadır. Zorbalığa yönelik tutumun nasıl oluştuğu ve bu sürece hangi faktörlerin katkı sağladığı farklı kuramlar ve uyguma alanı doğrultusunda açıklanabilmektedir. Bronfenbrenner'in ekolojik sistemler kuramı incelendiğinde zorbalığın bireysel özellikler, aile, akran ilişkileri, öğretmen, okul ortamı ve yaşanılan kültür ile ilişkili çok sayıda boyutu bulunmaktadır (Espelage ve Swearer, 2003). Aile boyutu incelendiğinde çocuğun yaşantıları aile içinde başlamaktadır. Nitekim çocuğun davranışları üzerinde aile yapısı ve işleyişinin önemli bir etkisi bulunmaktadır (Miller vd., 2000). Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde davranışların sosyal öğrenme yoluyla gerçekleştiği ve ailenin önemli bir öğrenme kaynağı olduğu açıklanmaktadır. Bağlanma kuramı incelendiğinde doğumdan itibaren çocuk ve bakım veren arasındaki ilişkinin çocuğun davranışları üzerinde etki oluşturduğu bilinmektedir (Bowlby, 1973). Bu nedenle ailenin çocuk gelişimi üzerindeki etkisi kabul gören bir olgu haline gelmiştir. Aile ilişkilerin sağlıklı olması çocuklarda psikopatolojinin ortaya çıkmasında ve sosyo-duygusal alanın gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır (Stadelmann vd., 2007). Bununla birlikte ebeveynlerin davranış ve tutumları çocukların zorbalığa ilişkin deneyimlerini de etkilemektedir (Holt vd., 2008). Bu bağlamda zorbalığa yönelik tutumun aile özelliklerini sağlıklı veya sağlıklı olarak nitelendiren "aile işlevselliği" kavramı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Aile işlevselliği, psikoloji alanı başta olmak üzere sosyal bilimlerde sıklıkla incelenen bir konudur. Çocukların görüşleri doğrultusunda da ebeveyn-çocuk ilişkisi ya da aile işlevselliğinin incelendiği çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda aile işlevselliğinin çocuk psikopatolojisi (Mathijssen vd., 1998), kaygı bozukluğu (Hughes vd., 2008), sosyal yeterlilik (Evirgen, 2010), empatik eğilim (Kılıç ve Altınok, 2017; Şirin vd., 2018), yaşam kalitesi (Çankaya ve Tümer, 2020), karar alma süreci (Bjerke, 2011), olumsuz duygular (Wilson vd., 2012), çatışma biçimleri (Notko ve Sevont, 2018) zorbalık sisteminde roller (Duncan, 2011) ve zorba olma (Rican

vd.,1993; Connolly ve O'Moore, 2003) üzerinde etkisi bulunmuştur. Bu çalışmalar ışığında ilk hipotez oluşturulmuş ve araştırma kapsamında ele alınmıştır.

H₁ : Aile ilişkileri ve zorbalığa yönelik tutum arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmaktadır.

Gelişim özellikleri açısından son çocukluk döneminde aile ilişkileri ile birlikte akran ilişkileri de çocukların sosyal, duygusal ve psikolojik gelişimini etkilemektedir. Akranları ile sağlıklı kurulan ilişkiler çocuklar için bu dönemde oldukça önemli onay alma ihtiyacını gidermekte ve sosyal becerilerini geliştirmektedir (Bee-Boyd, 2009). Aksi takdirde sağlıklı gelişen akran ilişkileri çocuklara zarar vererek saldırganlık, yalnızlık ve uyum sorunu gibi birçok soruna yol açmaktadır (Ekşi vd., 2020). Bu tür davranışlarda öğrencileri olumsuz etkilemekte ve stres tepkisinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Stres kavramı, bireyin uyum yeteneğini zorlayan bedensel ve fiziksel olarak uyaran herhangi bir durum şeklinde tanımlanmaktadır (Feng, 1992; Volpe, 2000). Psikolojik, biyolojik ve sosyal faktörler stres tepkisini ortaya çıkarabilmektedir. Genel olarak stres durumunu yetişkinlerin yaşadığı düşünülmektedir. Oysa çocuklarında yoğun bir şekilde stres yaşadıkları ve psikolojik açıdan etkileri bulunmaktadır (Thompson, 2014). Bu etkiler arkadaşları ile olumlu iletişim kuramama, okula yönelik tutumunun olumsuzlaşması, devamsızlığın artması ve akademik başarıda gerileme şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Korkut-Owen, 2015). Yine Vanelst ve diğerleri (2012) yaptıkları çalışmada okullarda yaygın bir şekilde gerçekleşen zorbalığın öğrenciler açısından önemli bir stres kaynağı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda bireyin uyum yeteneğini bozan ve olumsuz yaşantılarla baş etmesini zorlaştıran bu olgu araştırma kapsamında ele alınmış ve aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H₂: Stres ve zorbalığa yönelik tutum arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmaktadır.

Zorbalık ile ilgili davranışlar sonucunda ortaya çıkan stres durumunu yönetebilmek için uygun kaynaklara başvurmak önem arz etmektedir. Çocukların başvurduğu kaynaklardan biri de kuşkusuz ebeveynlerdir. Bu nedenle ebeveyn desteği stres ile baş etmeyi kolaylaştıracakı düşünülmektedir. Ebeveyn desteğinin olduğu ailelerde işlevsellik yani sağlıklı olma durumu söz konusudur. Öte yandan desteğin az ya da hiç olmaması durumu işlevsiz ve sağlıklı aileyi düşündürmektedir (Schrodt, 2005). Buradan hareketle araştırmanın üçüncü hipotezi aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

H₃: Aile ilişkileri ve stres arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmaktadır.

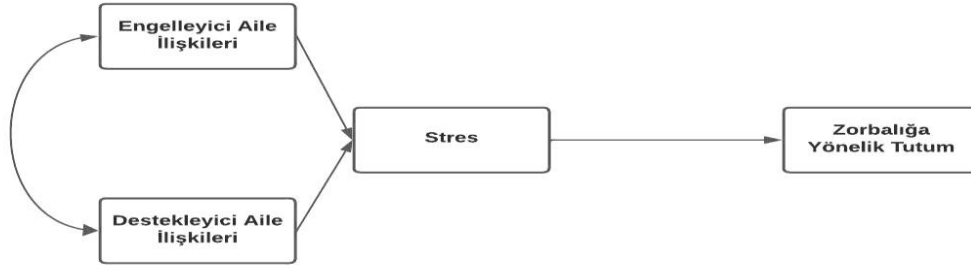
Yapılan açıklamalar doğrultusunda çocukların algıladığı aile ilişki biçimlerinin stres düzeylerini etkilediği ve zorbalık gibi uygun olmayan davranış şekillerine yol açabileceği öngörülmüştür. Araştırma kapsamında 4., 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin algılanan aile işlevselliği, stres ve zorbalığa yönelik tutum arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu çalışmada ilgili değişkenlerle kurulan modelde çocukların algıladıkları aile işlevselliği ile zorbalığa yönelik tutumu arasındaki ilişkide stresin aracı rolünün incelenmiş ve aşağıdaki son hipotez oluşturulmuştur.

H₄: Aile ilişkileri ve zorbalığa yönelik tutum arasındaki ilişkide stres aracı rol oynamaktadır.

Yöntem

1.1. Model

Bu araştırma çocukların aile işlevselliği algısı, stres ve zorbalığa yönelik tutum arasındaki ilişkilerin incelendiği betimsel bir çalışmadır. Bu çalışmada ilişki tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın bağımlı değişkeni zorbalığa yönelik tutum, bağımsız değişkeni aile işlevselliği algısı ve aracı değişkeni strestir. Araştırma kapsamında değişkenlerin etkilerinin gösterildiği hipotez model Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Hipotez Model

1.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Eskişehir ilinin merkez ilçesi Tepebaşı'dan 8 farklı okulun 4., 5. ve 6. sınıflarında öğrenim gören 351 öğrenci oluşturmaktadır.

Tablo 1. Demografik Özelliklere Yönelik Dağılımı

	Grup	N	%
Sınıf	4	116	33,0
	5	115	32,8
	6	120	34,2
Cinsiyet	Kız	180	51,3
	Erkek	171	48,7
	Toplam		100,0

Tablo 1 incelendiğinde çalışma grubu %51.3'i (n=180) kız ve %48.7'si (n=171) erkek olmak üzere 351 öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerin %33.0'ı (n=116) dördüncü, %32.8'si (n=115) beşinci ve %34.2'si (n=120) altıncı sınıfta öğrenim görmektedir.

1.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında veri toplamak amacıyla “Çocuklar İçin Zorbalığa Yönelik Tutum Ölçeği”, “Çocuklar İçin Aile İlişkileri Ölçeği” ve “Çocuklarda Algılanan Stres Ölçeği” uygulanmıştır.

“Çocuklar İçin Zorbalığa Yönelik Tutum Ölçeği” Fakirullahoğlu ve Köseoğlu (2021) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek “Onaylayıcı Tutum”, “Reddedici Tutum” ve “Çekimser Tutum” olmak üzere 3 faktör ve 15 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin faktör yükleri .52 ile .81 arasında değişmektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 15, en yüksek puan ise 45'tir. Ölçekten alınan yüksek puan zorbalığa yönelik istenmedik tutumlara işaret etmektedir. Ölçeğin toplam Cronbach alpha değeri .77 olarak hesaplanmıştır. Alt faktörler incelendiğinde “Onaylayıcı Tutum”, “Reddedici Tutum” ve “Çekimser Tutum” faktörlerinin Cronbach alpha katsayıları sırasıyla .69, .72, ve .73 şeklindedir. Çalışmada yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ulaşılan [$\chi^2=168.08$, “sd=87”, “ $\chi^2/sd=1.931$ ”, “RMSEA=0.053”, “CFI=0.93”, “SRMR=0.052”, “GFI=0.94”, “AGFI=0.91”] iyi ve kabul edilebilir değerlerde olduğu görülmüştür.

“Çocuklar İçin Aile İlişkileri Ölçeği” Demirtaş-Zorbaz ve Korkut-Owen (2013) tarafından geliştirilmiştir. Çocukların aile ilişkilerini algılama şekillerini değerlendirmek amacıyla geliştirilen ölçek “Engelleyici Aile İlişkileri” ve “Destekleyici Aile İlişkileri” olmak üzere 2 alt boyut ve 20 maddeden oluşmaktadır. Bu boyutlar aynı ölçeğin alt faktörleri olsa da içerik olarak

birbirinden bağımsız olması ve açımlayıcı faktör analizinde maddelerin birbirinden yük almaması nedeniyle kuramsal olarak ölçekten toplam puan alınmamaktadır (Demirtaş-Zorbaz ve Korkut-Owen, 2013). Bu araştırma kapsamında yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ulaşılan modelin [$\chi^2=273.68$ ”, “ $sd=169$ ”, “ $\chi^2/sd=1.61$ ”, “ $RMSEA=0.042$ ”, “ $CFI=0.93$ ”, “ $SRMR=0.048$ ”, “ $GFI=0.93$ ”, “ $AGFI=0.91$ ”] iyi ve kabul edilebilir değerlerde olduğu görülmüştür.

Snoeren-Hoefnagels (2014) tarafından geliştirilen “Perceived Stress Scale in Children 8-11 Years” ölçme aracı Oral ve Ersan (2017) tarafından kültürümüze uyarlanmıştır. Çocukların algıladıkları stresi değerlendirmek amacıyla geliştirilen “Çocuklarda Algılanan Stres Ölçeği” ölçeği 4’lü Likert tipinde ve tek boyut altında yer alan 9 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin yönergesinde çocuktan maddelerde yer alan ifadeler ile ilgili geçen haftayı değerlendirmesi istenmektedir. Ters madde bulunmayan ölçekten alınan yüksek puan, algılanan stresin yüksek olmasını işaret etmektedir. Ölçeğin uyarlama çalışmasının psikometrik özellikleri incelendiğinde güvenilirlik katsayısı .76 bulunmuştur. Tek faktörlü yapı iyi uyum göstermiştir. Test-tekrar-test korelasyonu ise .71 bulunmuştur (Oral ve Ersan, 2017). Bu araştırma kapsamında yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda modelin [$\chi^2=98.7$ ”, “ $sd=27$ ”, “ $\chi^2/sd=3.65$ ”, “ $RMSEA=0.08$ ”, “ $CFI=0.90$ ”, “ $SRMR=0.059$ ”, “ $GFI=0.94$ ”, “ $AGFI=0.90$ ”] iyi ve kabul edilebilir değerlerde olduğu görülmüştür.

1.4. Verilerin Toplanması

Bu araştırma İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmalar Etik Kurulunun 2021/144 karar sayılı ve 07.05.2021 tarihli onayı ile yürütülmüştür. Verileri toplamak için Eskişehir İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden izin alınmıştır. Veriler yüz yüze ve gönüllülüğe dayalı katılımıla toplanmıştır.

1.5. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında test edilen modeldeki ölçme araçlarına ilişkin psikometrik incelemeler yapılmıştır. Veriler SPSS 22 ve LISREL 8.51 programı kullanılarak analiz edilmiştir. İlk aşamada tüm değişkenler arası ilişkiler korelasyon analizi ile incelenmiştir. İkinci aşamada 4., 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin aile işlevselliği algısı ve zorbalığa yönelik tutumu arasındaki ilişkide stresin aracı rolü yol analizi ile incelenmiştir. Test edilen modelde araştırmacı tarafından geliştirilen “Çocuklar için Zorbalığa Yönelik Tutum Ölçeği”nden toplam puan alınarak gözlenen değişkenler arası ilişkiler incelenmiştir.

2. Bulgular

Araştırmada kullanılan değişkenler arası ilişkileri incelemek amacıyla öncelikle korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo.2 Değişkenler Arası İlişkiler

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7
1.Engelleyici Aile İlişkileri	1						
2.Destekleyici Aile İlişkileri	-.524**	1					
3. Stres Düzeyi	.454**	-.326**	1				
4. Zorbalığa Yönelik Tutum	.301**	-.263**	.507**	1			
5.Onaylayıcı Tutum	.250**	-.161**	.291**	.487**	1		
6.Reddedici Tutum	.210**	-.241**	.304**	.736**	.307**	1	
7.Çekimsiz Tutum	.222**	-.175**	.415**	.838**	.160**	.319**	1

** $p < .01$

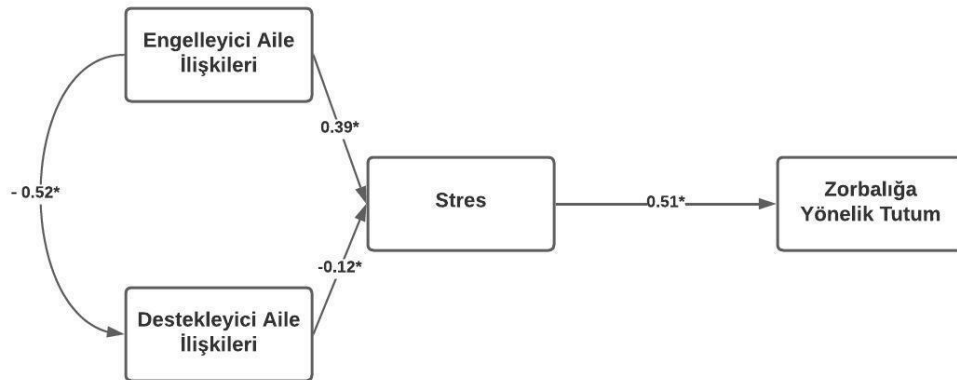
Tablo 2’de görüldüğü gibi Çocuklar için Aile İlişkileri Ölçeği’nin alt boyutları olan engelleyici aile ilişkileri ile destekleyici aile ilişkileri ($r=-.524$, $p<.01$) arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Engelleyici aile ilişkileri ile stres ($r=.454$, $p<.01$) ve zorbalığa yönelik tutum ($r=.301$, $p<.01$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Engelleyici aile ilişkileri ile Çocuklar için Zorbalığa Yönelik Tutum Ölçeği’nin alt boyutları olan onaylayıcı tutum ($r=.250$, $p<.01$), reddedici tutum ($r=.210$, $p<.01$) ve çekimsiz tutum ($r=.222$, $p<.01$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Destekleyici aile ilişkileri ile stres ($r=-.326$, $p<.01$) ve zorbalığa yönelik tutum ($r=-.263$, $p<.01$) arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Destekleyici aile ilişkileri ile onaylayıcı tutum ($r=-.161$, $p<.01$), reddedici tutum ($r=-.241$, $p<.01$) ve çekimsiz tutum ($r=-.175$, $p<.01$) arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Stres ile zorbalığa yönelik tutum ($r=.507$, $p<.01$) arasında ise pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Stres ile onaylayıcı tutum ($r=.291$, $p<.01$), reddedici tutum ($r=.304$, $p<.01$) ve çekimsiz tutum ($r=.415$, $p<.01$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Zorbalığa yönelik tutum ve alt boyutları olan onaylayıcı tutum ($r=.487$, $p<.01$), reddedici tutum ($r=.736$, $p<.01$) ve çekimsiz tutum ($r=.838$, $p<.01$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkilerin olduğu görülmektedir. Onaylayıcı tutum ile reddedici tutum ($r=.307$, $p<.01$) ve çekimsiz tutum ($r=.160$, $p<.01$) arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bununla birlikte reddedici tutum ve çekimsiz tutum ($r=.319$, $p<.01$) arasında anlamlı ilişki bulunmuştur.

Tablo 2 incelendiğinde ölçme araçları ve alt faktörleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Çocuklar için Aile İlişkileri Ölçeğinden kuramsal olarak toplam puan alınamamaktadır. Çocuklar için Algılanan Stres Ölçeği tek faktörden oluştuğu için öğrencilerin algıladığı engelleyici aile ilişkileri, destekleyici aile ilişkileri, algılanan stresi ve zorbalığa yönelik olumsuz tutumları gözlenen değişken olarak belirlenmiş ve yol analizi ile toplam puan alınarak hesaplanmıştır. Yapılan analizler bir sonraki bölümde sunulmuştur.

Araştırmanın amacı çocukların aile işlevi algıları ile zorbalığa yönelik tutumları arasındaki ilişkide stres düzeyinin aracı rolünü incelemektir. Bu kapsamda daha önceki bölümde belirtildiği gibi aile işlevselliğini ölçmek amacıyla kullanılan engelleyici aile ilişkileri destekleyici aile ilişkileri ayrı gözlenen değişken olarak incelenmiştir. Stres ve zorbalığa yönelik tutum değişkenleri de benzer şekilde toplam puan alınarak hesaplanmış ve gözlenen değişken olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak engelleyici aile ilişkileri, destekleyici aile ilişkileri, stres ve zorbalığa yönelik tutum arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla gözlenen değişkenlerle yol analizi yapılmıştır. Hipotez modelde öncelikle t değerleri ve standardizasyon katsayıları incelenmiş test edilen model Şekil 2’de gösterilmiştir.

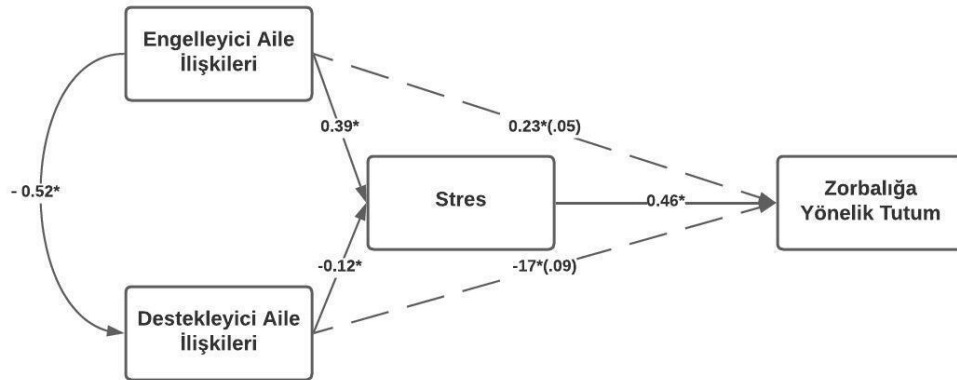
Şekil 2. Yol Analizi ile Test Edilen Model

Engelleyici aile ilişkileri ile stres değişkenleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($\beta = .39$; $t=7.00$; $p.<0.05$). Ek olarak, destekleyici aile ilişkileri ile stres değişkenleri arasında negatif yönde ilişki bulunmuştur ($\beta = -.12$; $t=-2.19$; $p.<0.05$). Stres ile zorbalığa yönelik tutum değişkenleri arasında ile pozitif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir ($\beta = .51$; $t=10.99$; $p.<0.05$). Bu kapsamda engelleyici ve destekleyici aile ilişkileri ile zorbalığa yönelik tutumlar arasındaki ilişkinin öğrenciler tarafından algılan stres ile sağlandığı ifade edilebilir. Test edilen modele ilişkin uyum iyiliği indekslerine yer verilmiştir.

Tablo 3. Test Edilen Modelin Uyum İyiliği İndeksleri

Uyum Ölçüsü	İyi Uyum Aralığı	Kabul Edilebilir Uyum Aralığı	Değeri	Uyum
χ^2/sd	$0 \leq \chi^2/sd < 2$	$2 \leq \chi^2/sd < 5$	2.83	Kabul Edilebilir
RMSEA	$0 \leq RMSEA < 0.05$	$0.05 \leq RMSEA < 0.10$	0.073	Kabul Edilebilir
CFI	$0.95 \leq CFI \leq 1.00$	$0.90 \leq CFI \leq 0.95$	0.99	İyi Uyum
SRMR	$0 \leq SRMR < 0.05$	$0.05 \leq SRMR < 0.10$	0.038	İyi Uyum
GFI	$0.95 \leq GFI \leq 1.00$	$0.90 \leq GFI \leq 0.95$	0.99	İyi Uyum
AGFI	$0.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$0.85 \leq AGFI \leq 0.90$	0.96	İyi Uyum

Araştırma kapsamında test edilen modelin sonucunda ulaşılan uyum iyiliği indekslerine bakıldığında [$\chi^2=5.66$, “sd=2”, “ $\chi^2/sd=2.83$ ”, “RMSEA=0.073”, “CFI=0.93”, “SRMR=0.038”, “GFI=0.99”, “AGFI=0.96”] iyi ve kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür. Bu analize ek olarak aracılık ilişkisine kanıt sağlamak amacıyla engelleyici ve destekleyici aile ilişkilerinden zorbalığa yönelik tutuma iki farklı yol tanımlanmıştır. Bu şekilde engelleyici aile ilişkisi ve destekleyici aile ilişkisi değişkenlerin zorbalığa yönelik tutum üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerinin anlamlı olup olmadığı test edilmiştir. Aracılık ilişkisini test eden modele ilişkin bilgiler Şekil 3’te gösterilmiştir.

Şekil 3. Aracılık Analizi

Şekil-3’te görüldüğü gibi aracılık analizinin yapılabilmesi ile ilgili eklenen her iki yolun doğrudan ve dolaylı etkileri incelenmiştir. Engelleme aile ilişkilerinin zorbalığa yönelik tutum üzerindeki doğrudan etkisinin ($\beta = .23$; $t=3.78$; $p.<0.05$) anlamlıyken dolaylı etkisinin ($\beta = .05$; $t=0.82$; $p.<0.05$) anlamsız olduğu görülmektedir. Benzer şekilde destekleyici aile ilişkilerinin zorbalığa yönelik tutum üzerindeki doğrudan etkisi ($\beta = -.17$; $t=-2.43$; $p.<0.05$) anlamlıyken dolaylı etkisinin ($\beta = -.09$; $t=-1.64$; $p.<0.05$) anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Engelleme aile ilişkileri ve destekleyici aile ilişkilerinden zorbalığa yönelik tutuma giden yolların anlamsız

olduğu görülmüştür. Her iki yolun t-değerlerinin anlamsız olması istatistiksel olarak bu yolların modelde tutulmaması gerektiğini kanıtlamıştır.

3. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda 4., 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin aile işlevselliği algısının alt boyutları, zorbalığa yönelik tutumu ve alt boyutları ile stres arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bu ilişkiler incelendiğinde aile işlevselliğinin alt boyutu olan engelleyici ve destekleyici aile ilişkileri arasında negatif ve orta düzeyde anlamlı ilişki bulunmuştur. Engelleyici aile ilişkilerinin zayıf iletişim, sorun çözmede yetersizlik, duyguların yansıtılmaması ve düşük düzeyde ilgi ile değerlendirilmektedir. Öte yandan destekleyici aile ilişkileri duygu paylaşımı, açık iletişim, destek ve ortak karar alabilmeyi yansıtmaktadır. Aile işlevselliğini değerlendiren bu ölçeğin madde yapısı kuramsal açıdan incelendiğinde sağlıklı ve sağlıklı aile fonksiyonlarını genel olarak yansıttığı düşünülmektedir. Bu kapsamda ortaya çıkan bulgu kuramsal açıdan desteklenmektedir.

Aile işlevselliği algısı ve stres değişkeni arasında orta düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Engelleyici aile ilişkisi ve stres arasında pozitif yönde ilişki bulunurken destekleyici aile ilişkisi ve stres arasında ise negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgu, bireysel gelişimin aileden bağımsız bir şekilde net olarak anlaşılamayacağını belirten teorik modeller (Bronfenbrenner, 1977; Epstein vd., 1978; Minuchin, 1985; Cox ve Paley, 1997) ile açıklanabilmektedir. Beavers Aile Modeli, Çoklu (Circumplex) Aile Sistem Modeli ve McMaster Aile İşlev Modeli incelendiğinde işlevsiz olarak nitelendirilen ailelerde esnekliğin olmaması, duygusal deneyimleri paylaşmada yaşanan sorunlar ve aile üyeleri arasında duygusal açıdan uzaklık daha fazla görülmektedir. Bu açıdan aile ilişkilerini engelleyici şekilde değerlendiren çocukların günlük yaşamda daha fazla stres yaşadıkları bulgusu ile tutarlıdır. Bununla birlikte yine aile ilişkilerini destekleyici şekilde değerlendiren çocukların ise günlük yaşamda daha stres yaşadıkları tespit edilmiştir. Araştırmada elde edilen bulgu aile işlevselliği ve algılanan stres arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalar (Cohn vd. 1991; Bonn, 1995; Simpson vd., 2019; Wu vd., 2021) ile tutarlıdır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde sağlıklı aile ortamlarının ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin çocukların algıladıkları stres üzerinde koruyucu etkisinin olduğu görülmektedir. Son çocukluk döneminde depresyon ve anksiyete bozukluğu oranları düşük olsa da erken ergenlik döneminde bu oran artarak yaklaşık on kişiden birinde görülmektedir (Kessler vd., 2012). Bu sebeple çalışma kapsamında aile işlevselliği ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin koruyucu özellikleri vurgulanmıştır. Çünkü algılanan stres, çeşitli stres etkenlerini ifade etmek amacıyla kullanılan strese maruz kalmadan farklı olarak belirli bir süre boyunca ortaya çıkan duygusal ve bilişsel değerlendirmeleri içermektedir (Lazarus ve Folkman, 1988). Bu değerlendirmelerin aile ilişkilerine yönelik algı ile tutarlı olduğu görülmektedir.

Yapılan çalışmada öğrencilerin aile işlevselliği algısı ile zorbalığa yönelik tutum arasındaki incelenmiş ve engelleyici aile ilişkisi ve zorbalığa yönelik tutum arasında pozitif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Buna karşı destekleyici aile ilişkisi ve zorbalığa yönelik tutum arasında ise negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuçlar alanyazında mevcut çalışmalar (Christie-Mizell, 2003; Farrington, 2005; Ekşisu, 2009; Gür vd., 2020) ile tutarlı olup aile ilişkilerinin zorbalığı açıklamada önemli bir değişken olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla aile ilişkilerinin sağlıklı yani destekleyici olması çocukların zorbalık davranışını sergileme olasılığını azaltmaktadır (Shetgiri vd., 2012). Baldry ve Farrington (2000) yaptıkları çalışmada zorba olan öğrencilerin ebeveynlerinin diğer öğrencilere göre daha otoriter ve cezalandırıcı olduklarını bulmuştur. Bu açıdan diğer çocukluk dönemi sorunlarında olduğu gibi zorbalık olgusu açısından da yetersiz ebeveyn denetimi, ebeveyn çatışması, parçalanmış aile ve çocuğun fiziksel istismarın başlıca risk faktörleri arasında yer almaktadır (Farrington, 2005). Çağlar ve diğerleri (2019) benzer bir çalışmada aile içi şiddetin çocukların zorbalığa yönelik düşüncelerini olumsuz bir şekilde etkilediğini tespit etmiş ve bu durumun davranışlarına yansıttıklarını bulmuştur. Bu şekilde benzer davranışı gösteren akranlarının davranışlarını onaylayarak yüceltme eğilimi içine girmektedir.

Araştırmada stres ve zorbalığa yönelik arasında pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgu daha yüksek düzeyde stres yaşayan öğrencilerin zorbalığa yönelik tutumunun daha olumsuz olduğunu göstermektedir. Alanyazında çocuklarda algılanan stres ve zorbalığa yönelik tutum arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen bir araştırma bulunmamıştır. Ancak 9-12 yaş aralığındaki çocuklarda stres ve zorbalık ilişkisini inceleyen çok sayıda çalışma alanyazında mevcuttur (Ör: Olafsen ve Viemerö, 2000; Andreou, 2001; Kochenderfer-Ladd, 2004; Konishi ve Hymel, 2009; Hesketh vd., 2010). Yapılan çalışmalar incelendiğinde yüksek düzeyde stres yaşama zorba veya kurban rolünde yer alma ile ilişkilidir. Zorbalık ilişkisel bir sorundur ve akran ilişkilerini doğrudan etkileyebilmektedir (Gökler, 2009). Bu açıdan öğrencilerin yaşamında kimi zaman merkezi bir stres kaynağı olarak ortaya çıkabilmektedir (Vanaelst vd. 2012). Dolayısıyla akran ilişkilerinde yaşanan zorbalık ile ilgili olumsuz yaşantıların öğrencinin yoğun bir stres yaşamasına neden olmaktadır.

Zorbalık ve stres ile ilgili bir araştırmanın veri toplama sürecinin Covid-19 Pandemi döneminde yapılması bazı sonuçları doğurmaktadır. Pandemi süreci ile ilgili çalışmalar incelendiğinde (Golberstein vd., 2020; Pisano, Galimi ve Cerniglia, 2020; Üstündağ, 2021) çocukların bu dönemde daha yorgun hissettikleri, günlük yaşam rutinlerinin bozulduğu, daha kolay sinirlendikleri ve stres yaşadıkları tespit edilmiştir. Çocukların sosyal yaşamlarının değiştiği dikkate alındığında benzer durum zorbalık deneyimiyle de ilgilidir. Çünkü zorbalık ilişkisel bir sorundur ve akranları ile daha az etkileşim içerisinde olan öğrencilerin zorbalığa yönelik tutumlarının nasıl etkilediğinin tam olarak bilinmemesi araştırmanın sınırlılıkları arasında görülmektedir. Her ne kadar bu araştırmanın verilerine okulların açık olduğu bir dönemde ulaşılsa da yüz yüze eğitimin aralıksız devam ettiği bir döneme göre öğrenciler arasındaki etkileşimin daha az olduğu söylenebilir.

Araştırma kapsamında test edilen model, konu ile ilgili araştırmalar neticesinde elde edilen bilgiler (Örn: Connolly ve Q'Moore, 2003; Holt vd., 2008; Kochenderfer-Ladd, 2004; Duncan, 2011; Vanaelst vd., 2012) ve kuramsal açıklamalar (Bowlby, 1973; Bronfenbrenner, 1979; Bandura, 1999) doğrultusunda oluşturulmuştur. Test edilen modelin sonucuna göre, algılanan aile işlevselliğinin stres aracılığı ile zorbalığa yönelik tutumları etkilediği tespit edilmiştir. Bu sonuç zorbalığa yönelik tutumu tespit etmede aile işlevselliğine ek olarak algılanan stresin de önemini göstermektedir. Modelin uyum iyiliği indeksleri incelendiğinde iyi ve kabul edilebilir düzeyde olduğu ve doğrulandığı görülmüştür.

Araştırmanın aracılık analizi ile ilgili sonuca göre, öğrencilerin algıladığı her iki aile ilişki şekli ile zorbalığa yönelik tutum arasında stresin aracı rolü olmasına rağmen engelleyici aile ilişkilerinin stresi yordama gücünün destekleyici aile ilişkilerinden daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre destekleyici aile ilişkilerine sahip olmak algılanan stresi azaltmaktadır. Bununla birlikte engelleyici aile ilişkilerinin stres üzerinde daha çok etkili olduğu görülmüştür. Bu sonuç ailenin sağlıklı ve işlevsiz fonksiyonlarının öğrencilerin algıladığı stres ve zorbalığa yönelik tutumları üzerinde daha etkili bir değişken olduğunu kanıtlamaktadır.

Aile işlevselliğinin stres aracılığıyla zorbalığa yönelik tutumları etkilemesi, öğrencilerin stresle başa çıkma yaklaşımları, akran ilişkileri, ekolojik sistemler kuramı ve sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde açıklanabilir. Stresle başa çıkma, bireyin geliştirdiği bilişsel ve davranışsal stratejilerden oluşmaktadır (Folkman ve Lazarus, 1988). Uygun stratejiler var olan olumsuz durumu düzenleyebilmesine rağmen uygun olmayan başa çıkma stratejileri ise bireye ve çevresine zarar verebilmektedir. Çocukluk döneminde stres ile başa çıkma ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde erken çocukluk döneminde problem çözme becerisi gelişmeye başlamakta ve on yaş civarında çocukların bilişsel stratejileri uygulayabildiği görülmektedir (Saarni, 1999). Dolayısıyla bu yaş grubundaki çocukların ebeveynlerinin ve bakım veren kişilerin başa çıkma stratejilerini uyguladığı belirtilmektedir (Zimmer-Gembeck vd., 2011). Araştırmanın hedef grubu dikkate alındığında da öğrencilerin stres başa çıkma stratejilerinde ebeveynlerini rol model aldıkları ifade edilebilir. Çünkü ailenin işlevselliği ile algılanan stres ve başa çıkma stratejileri arasında ilişki bulunmaktadır (Sanford, 2003; Graham ve Conoley, 2006; Kubin-Mete ve Bilge, 2018; Doğan-Bulut ve Asan, 2020). İşlevsel olarak değerlendirilen ailelerde ebeveynler

stresle başa çıkmada daha uygun stresle başa çıkma stratejilerini kullanmaktadır. Bu sebeple engelleyici aile ilişkilerine sahip öğrencilerin daha yüksek düzeyde stres yaşadığı ve uygun olmayan başa çıkma stratejilerini kullandıkları düşünülmektedir. Aynı zamanda daha yoğun düzeyde stres yaşayan öğrencilerde okula karşı olumsuz duygular hissetme, devamsızlık yapma, akademik başarıda azalma, arkadaşları ile olumlu iletişim kuramama görülmektedir (Korkut-Owen, 2015). Olumsuz akran ilişkileri ve deneyimlerinin algılanan stresi ve zorbalığa yönelik tutumları etkilediği düşünülmektedir. Stres durumunu daha yoğun düzeyde yaşayan öğrencilerin zorbalık olgusu ile ilgili duygu, düşünce ve davranışlarının olumsuz şekillendiği söylenebilir. Yine sadece çocukların algısı ile yapılan bu değerlendirmelerin araştırmaya bir sınırlılık getirdiği düşünülmektedir. Ancak özellikle son yıllarda çocuk psikolojisi alanındaki gelişmelerle birlikte çocukların çevreyi anlamlandırma, seçim yapma becerisine sahip ve değişimi başlatabilen bireyler olarak görülmektedir (Bee-Boyd, 2009). Bu açıdan yapılan değerlendirmelerin aile sistem yaklaşımı perspektifinde ailenin karmaşık doğasını açıklamada bir katkı sunduğu düşünülmektedir. Son olarak bu çalışmanın eğitim kurumlarında rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmeti veren psikolojik danışmanlar tarafından öğrencilere uygulanması muhtemel gelişimsel, önleyici ve iyileştirici hizmetler açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Andreou, E. (2001). Bully/victim problems and their association with coping behaviour in conflictual peer interactions among school-age children. *Educational Psychology, 21*(1), 59-66.
- Baldry, A. C., & Farrington, D. P. (2000). Bullies and delinquents: Personal characteristics and parental styles. *Journal of community & applied social psychology, 10*(1), 17-31.
- Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and social psychology review, 3*(3), 193-209.
- Bee, H ve Boyd, D. (2009). Çocuk gelişim psikolojisi. Gündüz, O. (Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Bjerke, H. (2011). It's the way they do it: expressions of agency on child-adult relations at home and school. *Children & Society, 25*, 93-103.
- Bonn, M. (1995). Associations between peer relations in childhood and adversity. *Early Child Development and Care, 105*(1), 77-91.
- Boulton, M. J., Trueman, M., & Flemington, I. (2002). Associations between secondary school pupils' definitions of bullying, attitudes towards bullying, and tendencies to engage in bullying: Age and sex differences. *Educational studies, 28*(4), 353-370.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and Loss: Volume 2 Separation Anxiety and Anger* New York: Basic Books.
- Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American psychologist, 32*(7), 513.
- Christie-Mizell, C. A. (2003). Bullying: The consequences of interparental discord and child's self-concept. *Family Process, 42*(2), 237-251.
- Cohn, D. A., Patterson, C. J., & Christopoulos, C. (1991). The family and children's peer relations. *Journal of Social and Personal Relationships, 8*(3), 315-346.
- Connolloy, I., & O'Moore, M. (2003). Personality and family relations of children who bully. *Personality and Individual Differences, 35*, 559-567.
- Connolloy, I., & O'Moore, M. (2003). Personality and family relations of children who bully. *Personality and Individual Differences, 35*, 559-567.
- Cox, M. J., & Paley, B. (1997). Families as systems. *Annual review of psychology, 48*(1), 243-267.

- Çağlar, E. E., Türk, T., ve Sanal, Y. (2019). Zorbalığa dair bilişsel yargıların, tepkisel ve amaca yönelik saldırganlığın aile içi şiddet olgusu açısından incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 130-142.
- Çankaya, Z. Ç., & Tümer, T. (2020). Life quality of 9-11 year-old children: Family functionality and demographic variables. *Pegem Journal of Education and Instruction*, 10(3), 697-724.
- Dake, J. A., Price, J. H., & Telljohann, S. K. (2003). The nature and extent of bullying at school. *Journal of school health*, 73(5), 173-180.
- Demirtaş Zorbaz, S., & Korkut Owen, F., (2013). Developing family relationship scale for children. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 4(39), 58-67.
- Duncan, R. D. (2011). "Family relationships of bullies and victims," in D. L. Espelage & S. M. Swearer (eds.), *Bullying in North American schools* (2nd ed., pp. 191–204). New York, NY: Routledge.
- Ekşi, H., Çini, A., & Sevim, E. (2020). Çocuklarda okul temelli yalnızlık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide algılanan stresin aracı rolü. *Kastamonu Education Journal*, 28(3), 1460-1470.
- Epstein, N. B., Bishop, D. S., & Levin, S. (1978). The McMaster model of family functioning. *Journal of Marital and Family therapy*, 4(4), 19-31.
- Eslea, M., & Smith, P. K. (2000). Pupil and parent attitudes towards bullying in primary schools. *European Journal of Psychology of Education*, 15(2), 207-219.
- Espelage, D. L., & Swearer, S. M. (2003). Research on school bullying and victimization: What have we learned and where do we go from here?. *School psychology review*, 32(3), 365-383.
- Espelage, D. L., Hong, J. S., Kim, D. H., & Nan, L. (2018). Empathy, attitude towards bullying, theory-of-mind, and non-physical forms of bully perpetration and victimization among US middle school students. In *Child & Youth Care Forum*, 47(1), 45-60.
- Evirgen, N (2010). "Aile içi örüntülerin çocukların algıları açısından incelenmesi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Fakirullahoğlu, A.M.M., ve Köseoğlu, A. (2021). Çocuklar için zorbalığa yönelik tutum ölçeği'nin geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Humanistic Perspective*, 3(3), 593-609.
- Farrington, D. P. (2005). Childhood origins of antisocial behavior. *Clinical Psychology & Psychotherapy: An International Journal of Theory & Practice*, 12(3), 177-190.
- Farrington, D. P. (2005). Childhood origins of antisocial behavior. *Clinical Psychology & Psychotherapy: An International Journal of Theory & Practice*, 12(3), 177-190.
- Feng, G. F. (1992). *Management of Stress and Loss*. Taipei: Psychological Publishing Company, Ltd.
- Folkman, S., & Lazarus, R. S. (1988). Coping as a mediator of emotion. *Journal of personality and social psychology*, 54(3), 466.
- Golberstein, E., Wen, H., & Miller, B. F. (2020). Coronavirus disease 2019 (COVID-19) and mental health for children and adolescents. *JAMA pediatrics*, 174(9), 819-820.
- Gökler, R. (2009). Okullarda akran zorbalığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 511-537.
- Graham, J. M., & Conoley, C. W. (2006). The role of marital attributions in the relationship between life stressors and marital quality. *Personal Relationships*, 13(2), 231-241.
- Gür, N., Eray, Ş., Makinecioğlu, I., Siğirli, D., ve Vural, A. P. (2020). Akran zorbalığı ile aile duygu dışı vurumu ve psikopatoloji arasındaki ilişki. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 21(1), 77-86.

- Hawker, D. S., & Boulton, M. J. (2000). Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 41(4), 441-455.
- Hesketh, T., Zhen, Y., Lu, L., Dong, Z. X., Jun, Y. X., & Xing, Z. W. (2010). Stress and psychosomatic symptoms in Chinese school children: cross-sectional survey. *Archives of Disease in Childhood*, 95(2), 136-140.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2010). Bullying, cyberbullying, and suicide. *Archives of suicide research*, 14(3), 206-221.
- Holt, M. K., Kaufman Kantor, G., & Finkelhor, D. (2008). Parent/child concordance about bullying involvement and family characteristics related to bullying and peer victimization. *Journal of School Violence*, 8(1), 42-63.
- Hughes, A. A., Hedtke, K. A., & Kendall, P. C. (2008). Family functioning in families of children with anxiety disorders. *Journal of Family Psychology*, 22(2), 325.
- Kapçı, E. G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 1-13.
- Kilic, S., & Altinok, M. (2017). Children's empathic tendencies: Effect of perceived family relations. *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences*, 3(1), 150-156.
- Kochenderfer-Ladd, B. (2004). Peer Victimization: The Role of Emotions in Adaptive and Maladaptive Coping. *Social Development*, 13(3), 329-349.
- Kochenderfer-Ladd, B. (2004). Peer Victimization: The Role of Emotions in Adaptive and Maladaptive Coping. *Social Development*, 13(3), 329-349.
- Konishi, C., & Hymel, S. (2009). Bullying and stress in early adolescence: The role of coping and social support. *The Journal of Early Adolescence*, 29(3), 333-356.
- Korkut-Owen, Fidan (2015). *Okul Temelli Önleyici Rehberlik ve Psikolojik Danışma*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kubin Mete, B., ve Bilge, F. (2018). Çocuk istismarı: Stres, aile işlevselliği, sosyal yalıtım, kabul/red. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(51), 213-246.
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer.
- Mathijssen, J. J., Koot, H. M., Verhulst, F. C., De Bruyn, E. E., & Oud, J. H. (1998). The relationship between mutual family relations and child psychopathology. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 39(4), 477-487.
- Menesini, E., & Salmivalli, C. (2017). Bullying in schools: the state of knowledge and effective interventions. *Psychology, health & medicine*, 22(1), 240-253.
- Menesini, E., Eslea, M., Smith, P. K., Genta, M. L., Giannetti, E., Fonzi, A., & Costabile, A. (1997). Cross-national comparison of children's attitudes towards bully/victim problems in school. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 23(4), 245-257.
- Miller, I. W., Ryan, C. E., Keitner, G. I., Bishop, D. S., & Epstein, N. B. (2000). The McMaster approach to families: Theory, assessment, treatment and research. *Journal of family therapy*, 22(2), 168-189.
- Minuchin, P. (1985). Families and individual development: Provocations from the field of family therapy. *Child development*, 289-302.
- Modecki, K. L., Minchin, J., Harbaugh, A. G., Guerra, N. G., ve Runions, K. C. (2014). Bullying prevalence across contexts: A meta-analysis measuring cyber and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health*, 55(5), 602-611.

- Nesdale, D., & Scarlett, M. (2004). Effects of group and situational factors on pre-adolescent children's attitudes to school bullying. *International Journal of Behavioral Development, 28*(5), 428-434.
- Notko, M. & Sevont, E. (2018). Conflicts in family relations, children's emotions and agency. *Children & Society Volume, 32*, 61-72.
- Olafsen, R. N., & Viemerö, V. (2000). Bully/victim problems and coping with stress in school among 10-to 12-year-old pupils in Åland, Finland. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression, 26*(1), 57-65.
- Olweus, D. (1973). *Hackkycklingar och oversittare. Forskning om skolmobbing*. Stockholm: Almqvist & Wicksell.
- Olweus, D. (1978). *Aggression in the schools: Bullies and whipping boys*. Hemisphere.
- Olweus, D. (1993). *Bullying At School. What We Know And What We Can Do*. Blackwell.
- Olweus, D., & Limber, S. P. (2010). Bullying in school: evaluation and dissemination of the Olweus Bullying Prevention Program. *American journal of Orthopsychiatry, 80*(1), 124.
- Olweus, D., Limber, S. P., & Breivik, K. (2019). Addressing specific forms of bullying: A large-scale evaluation of the Olweus bullying prevention program. *International Journal of Bullying Prevention, 1*(1), 70-84.
- Oral, T., ve Ersan, C. (2017). Çocuklarda (8-11 yaş) algılanan stres ölçeği'nin türkçeye uyarlama çalışması. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (37)*, 419-428.
- Pisano, L., Galimi, D., & Cerniglia, L. (2020). A qualitative report on exploratory data on the possible emotional/behavioral correlates of Covid-19 lockdown in 4-10 years children in Italy. *PsyArXiv Preprints, 4*(3), 34-46.
- Rican, P., Klicperova', M. and Koucka', T. (1993) Families of bullies and their victims: A children's view. *Studia Psychologica, 35*, 261-265.
- Rigby K (2002). *New perspectives on bullying*. Jessica Kingsley Publishers.
- Rigby, K. (2003). Consequences of bullying in schools. *The Canadian journal of psychiatry, 48*(9), 583-590.
- Saarni, C. (1999). *The Development of Emotional Competence*. New York: Guilford.
- Salmivalli, C., & Voeten, M. (2004). Connections between attitudes, group norms, and behaviour in bullying situations. *International Journal of Behavioral Development, 28*(3), 246-258.
- Sanford, K. (2003). Problem-solving conversations in marriage: Does it matter what topics couples discuss?. *Personal relationships, 10*(1), 97-112.
- Schrodt, P. (2005). Family communication schemata and the circumplex model of family functioning. *Western journal of communication, 69*(4), 359-376.
- Shetgiri, R., Lin, H., Avila, R. M., & Flores, G. (2012). Parental characteristics associated with bullying perpetration in US children aged 10 to 17 years. *American journal of public health, 102*(12), 2280-2286.
- Simpson, E. G., Vannucci, A., Lincoln, C. R., & Ohannessian, C. M. (2020). Perceived stress moderates the impact of internalizing symptoms on family functioning in early adolescence. *The Journal of Early Adolescence, 40*(9), 1291-1317.
- Smith, P. K., ve Brain, P. (2000). Bullying in schools: Lessons from two decades of research. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression, 26*(1), 1-9.
- Snoeren, F., & Hoefnagels, C. (2014). Measuring perceived social support and perceived stress among primary school children in the Netherlands. *Child indicators research, 7*(3), 473-486.

- Stadelmann, S., Perren, S., Von Wyl, A., & Von Klitzing, K. (2007). Associations between family relationships and symptoms/strengths at kindergarten age: what is the role of children's parental representations?. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48(10), 996-1004.
- Şirin, A., Özgen, G., Akca-Erol, F., & Akça-Koca, D. (2018). İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Aile İlişkilerinin Empatik Eğilimlerine Etkisi. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 48, 48.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Thompson, R. A. (2014). Stress and child development. *The Future of Children*, 41-59.
- UNICEF. (2019). *Behind the numbers: Ending school violence and bullying*. Paris: UNICEF. Retirado de: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366483>
- Üstündağ, A. (2021). COVID-19 Karantinasının çocukların günlük yaşamı ve alışkanlıkları üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 14-22.
- Van Goethem, A. A., Scholte, R. H., & Wiers, R. W. (2010). Explicit-and implicit bullying attitudes in relation to bullying behavior. *Journal of abnormal child psychology*, 38(6), 829-842.
- Vanaelst, B., De Vriendt, T., Huybrechts, I., Rinaldi, S., & De Henauw, S. (2012). Epidemiological approaches to measure childhood stress. *Paediatric and perinatal epidemiology*, 26(3), 280-297.
- Volpe, J. F. (2000). A guide to effective stress management. *Career and Technical Education*, 48(10), 183-188.
- Wilson, S., Cunningham-Burley, S., Bancroft, A., & Backett-Milburn, K. (2012). The consequences of love: Young people and family practices in difficult circumstances. *The Sociological Review*, 60(1), 110-128.
- Wu, Z., Zou, Z., Wang, F., Xiang, Z., Zhu, M., Long, Y., ... & Liu, Z. (2021). Family functioning as a moderator in the relation between perceived stress and psychotic-like experiences among adolescents during COVID-19. *Comprehensive psychiatry*, 111, 152274.
- Zimmer-Gembeck, M. J., Lees, D., & Skinner, E. A. (2011). Children's emotions and coping with interpersonal stress as correlates of social competence. *Australian Journal of Psychology*, 63(3), 131-141.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sunmuşlardır.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.